

CONTRIBUCIÓ AL CONEIXEMENT DE L'EXILI SANITARI FEMENÍ DE 1939, DES DELS PAÏSOS CATALANS A AMÈRICA

SABATÉ CASELLAS, Ferran
PÉREZ ABADIA, Concepción

RESUM: Presentem una nòmina amb algunes dades personals i professionals de dones sanitàries dels Països Catalans: infermeres, llevadores i practicants, que s'exiliaren a Amèrica després de la Guerra Civil. N'hem trobat 31 casos.

Paraules claus: Personal sanitari femení. Exili dels Països Catalans a Amèrica.

RESUMEN: Presentamos una nómina con algunos datos personales y profesionales de mujeres sanitarias de los territorios de lengua catalana: enfermeras, comadronas y practicantes, que se exiliaron a América después de la Guerra Civil. Hemos encontrado 31 casos.

Palabras clave: Personal sanitario femenino. Exilio de los Países Catalanes a América.

*

INTRODUCCIÓ

El final de la Guerra Civil originà la fugida de milers de refugiats cap a França, i uns mesos després, amb l'inici de la Segona Guerra Mundial, el seu desplaçament cap al continent americà.

Dins l'exili dels Països Catalans a Amèrica, el col·lectiu de professionals sanitaris –en particular els metges– fou important en quantitat i qualitat, tal com han posat en evidència diversos estudis (1). Però en aquests estudis, les dones quasi no hi apareixen.

En el moment actual, les perspectives de gènere son rellevants en la construcció d'una historiografia sanitària, més en consonància amb la realitat demogràfica i social de les dones en les professions sanitàries.

Aquest estudi està centrat en les Diplomades sanitàries (Infermeres, Llevadores i Practicants) que patiren l'exili i foren acollides al continent americà, ja que les titulades superiors (Llicenciades en Medicina, Farmàcia, Psicologia) son objecte d'una altra comunicació (2).

Presentem una nòmina, ben segur incompleta, d'aquestes professionals.

MATERIAL

Elvira Abella Jiménez, nascuda a Barcelona el 1897. Graduada com a llevadora per la U.B. Arribà a Veracruz (Mèxic) amb el seu marit i dos fills, el 3 de juliol de 1939, amb el vaixell «Ipanema». Fou admesa com a asilada política (3).

Maria Mercè Aguilar Ventura, nascuda a Barcelona el 1916. Era llevadora. Arribà a Veracruz (Mèxic) el 21 de maig de 1940. Admesa com a asilada política (4).

Cinta Font Margalef, nascuda a Benissanet (Tarragona), el 1907, i morta el 1986. Era llevadora. Arribà a Mèxic en el vaixell «Nyassa» el 16 octubre de 1942, amb el seu marit, l'escriptor Artur Bladé i Desumbila. Admesa com a asilada política (5).

Maria Lluïsa Font Saronellas, nascuda a Barcelona el 1919. Era practicant, i havia estat auxiliar quirúrgica del Cos de Seguretat de Barcelona amb el Dr. Carles Parés. Arribà a Veracruz (Mèxic), amb el vaixell «Quanza» el 18 de novembre de 1941, procedent de Casablanca, i fou admesa com a asilada política (6).

Dolors Oms Bosch, nascuda a Vic el 1887. Graduada com a llevadora. Era militant d'Esquerra Republicana de Catalunya. Fou directora de l'Hospital de Vic i directora d'Assistència Social. Al final de la guerra, va residir a Montpeller (França), on rebia una pensió de 750 f.f. mensuals (7). Va arribar a Veracruz (Mèxic), amb el vaixell «Nyassa», el 22 de maig de 1942, procedent de Marsella.

Joaquima Pagés Basset, nascuda a Sant Celoni (Barcelona), el 1926. Llevadora titulada. Arribà a Mèxic el 1949. Exercí la professió a la capital. L'any 1961 és llicenciada en Medicina a la *Universidad Nacional Autónoma de México*, i exercí la ginecologia, fins al seu retorn a Catalunya. Morí el 1995 (8).

Antònia Alcobé Piñol, nascuda a Lleida el 1921. Havia estat infermera durant la guerra, i s'exilià a França en acabar-se. Arribà a Veracruz (Mèxic), amb el vaixell «Sinaia» el 13 de juny de 1939, i fou admesa com a asilada política (9).

Concepció Algué Adua, nascuda a Barcelona el 1916. Infermera graduada, va servir en hospitals republicans durant la guerra. Arribà a Veracruz (Mèxic) el 19 de febrer de 1945. Admesa com a asilada política (10).

Josefina Belda Alandi, era de València, nascuda el 1899. Mestra nacional, que va treballar d'infermera durant la guerra. Va marxar a França i va arribar a Veracruz (Mèxic), a bord del «Sinaia», el 13 de juny de 1939, amb dues filles. Va residir a Uruapan (Michoacan)(11).

Laura Berdier Mitjana, nascuda a Biscarbo (Lleida) el 1917. Havia estat infermera durant la Guerra. El seu marit Manuel Alcántara Gusart, havia estat nomenat per la Generalitat de Catalunya, cap d'Assistència Social. Passaren a França, i arribaren a Veracruz (Mèxic) en el «Quanza», el 18 de novembre de 1941. Foren admesos com a asilats polítics (12).

Caterina Buenaventura Lorenzo, nascuda a Barcelona el 1907. Infermera titulada. S'havia quedat vídua durant la guerra, en ésser afusellat el seu marit, que era comissari de l'exèrcit republicà. Es va exiliar a França i posteriorment va arribar a Veracruz (Mèxic) amb el «Sinaia», el 13 de juny del 1939 (13).

Soledat Calvo Carreras, nascuda a Santa Eulàlia de Ter el 1921. Infermera auxiliar de cirurgia. En acabar la guerra passà a França i va arribar a Veracruz (Mèxic), a bord del «Ipanema», el 7 de juliol de 1939 (14).

Aurora Casellas Gusò, nascuda a Pau (Girona) el 1904. Era infermera. En acabar la guerra va passar a França i va arribar a Veracruz (Mèxic) amb el seu marit, l'abril de 1939 (15).

Maria Josep Chopitea Rosell, nascuda a Barcelona el 1915. Era infermera. En acabar la guerra, va passar a França i a Nova York. El 7 de novembre de 1939 va arribar a Mèxic com a asilada política (16).

Roser Darnell Martí, nascuda a Reus el 1909. Especialitzada en infermeria psiquiàtrica. En acabar la guerra va anar a França, i després a la República Dominicana i, finalment, el 30 de setembre de 1941, va entrar a Mèxic per Veracruz. Va morir el 1997 (17).

Maria Espinosa Carbajal, nascuda a Barcelona el 1897. Era infermera de psiquiatria. Durant la guerra va treballar a l'Hospital de Vilobí. Va fugir cap a Anglaterra, i d'allà va arribar a Mèxic el 10 de febrer de 1939, a bord del vaixell «Ausonia», amb el seu fill. (18)

Maria Teresa Espriu Puigdollers, nascuda el 1920. Infermera. Arribà amb la seva mare a Veracruz (Mèxic) el 27 de juliol de 1939, en el vaixell «Mexique». Admesa com a asilada política. (19)

Encarnació Ferrer García, natural de Terrassa, nascuda el 1918. Infermera durant la guerra. Va arribar a Veracruz (Mèxic) amb el seu marit i una filla, a bord del vaixell «Mexique» el 27 de juliol de 1939. (20)

Carme Ferrer Rodriguez, Nascuda a Alcanyís (Terol), el 1911. Infermera que treballà en els hospitals republicans durant la guerra. S'exilià a França i va arribar a Veracruz (Mèxic) el 7 de juny de 1939. Admesa com a exiliada política. (21)

Concepció García Ballesteros, nascuda a Cartagena, el 1916. Infermera durant la Guerra. Va arribar amb el seu marit, procedent de França, a Veracruz (Mèxic), el 27 de juliol de 1939, en el vaixell «Mexique». (22)

Carolina Guitó Vilaplana, nascuda a Santander el 1917. Durant la guerra va treballar d'infermera a la “*Casa de Salud de Valdecilla*” i al mateix front bèl·lic, on fou ferida al braç esquerre. Marxà de Santander el 1937, en ser ocupada per les tropes rebels. A través de França va arribar a Catalunya. En acabar la guerra, marxà a França i després a Veracruz (Mèxic), amb el «Sinaia», el 13 de juny del 1939. (23)

Amparo Lluch Belda, nascuda a Barcelona el 1920. Era infermera diplomada. Va servir a la Sanitat Militar republicana durant la guerra. Exiliada a França, arribà a Veracruz (Mèxic) a bord del «Sinaia» arribant el 13 de juny del 1939. Admesa com a asilada política. (24)

Josefina Vicenta Lluc Belda, nascuda a Barcelona el 1922. Infermera diplomada. Treballà per a la Sanitat Militar republicana durant la guerra. Exiliada a França, arribà amb la seva germana a Veracruz (Mèxic), el 13 de juny del 1939, a bord del «Sinaia». (25)

Elvira Miró Abella, nascuda a Barcelona el 1924. Filla del Dr. Magí Miró Vives, va declarar ésser Infermera auxiliar de Medicina, en arribar exiliada al port de Veracruz (Mèxic), a bord del vaixell «Ipanema», el 7 de juliol de 1939. Va treballar bastants anys com a infermera a la consulta del seu pare. (26)

Empar Moll Pérez, natural de Barchell (Alacant), nascuda el 1907. Fou infermera en els hospitals republicans. En acabar la guerra passà a França i va arribar a Veracruz (Mèxic) el 27 de juliol de 1939, a bord del «Mexique», com a exiliada política. (27)

Empar Mollà Selfa, nascuda a Tabernes de Valldigna (València), el 1908. Infermera puericultora. Va acompanyar la primera expedició de nens espanyols que va sortir de Bordeus el 23 de maig de 1937 cap a Mèxic. Fou admesa com a refugiada política, s'instal·là a Morelia (Michoacan). (28)

Pilar Querol Godes, nascuda a Vall-de-roures (Terol), el 1913. Infermera puericultora. Arribà a Veracruz (Mèxic) el 27 de juliol de 1939. Després de la mort del seu marit el 1945, va tornar cap a Barcelona.

Manolita Ricart, nascuda el 1892. Infermera titulada. Amb una beca de la Fundació Rockefeller, el 1933 amplià estudis a la *School of Nursing Western Reserve de Cleveland* (U.S.A.) i feu un curs intensiu a la *Teachers School* de la Universitat de Columbia. Els informes tutorial, destacaren la seva capacitat per a la docència. El 1940 s'exilià a Veneçuela. Fou contractada per l'Escola d'Infermeria de Caracas com a responsable de la docència de l'àrea materno-infantil. Posteriorment, va col·laborar amb l'Escola d'Infermeria de la Creu Roja a Maracaibo fins el 1957.

Montserrat Ripoll Noble, nascuda el 1895. Infermera titulada. Era cap de les infermeres visitadores de la Creu Roja de Madrid, quan el 1931 fou escollida per l'*International Health Board* de la Fundació Rockefeller com a becària, per a un entrenament de postgrau, amb l'objectiu de formar el professorat encarregat d'impartir l'ensenyament a l'escola d'infermeres visitadores sanitàries que estava previst obrir a Madrid el 1935. Primer va estar a la *School of Nursing Western Reserve* de Cleveland, i després, per completar la preparació en salut pública, a l'*East Harlem Nursing and Health Service* de Nova York. A l'octubre de 1933, es feu càrrec de l'Escola d'Infermeres de la Generalitat de Catalunya. El 1937 es va exiliar a Veneçuela, on li fou encarregada la subdirecció de la nova Escola d'Infermeria de Caracas, i posteriorment n'ostenta la direcció. Morí el 1946.

Antònia Seva Villanueva, nascuda a València el 1913. Infermera puericultora. Va arribar a Veracruz (Mèxic) el 8 de juliol de 1937, acompanyant l'expedició de nens espanyols que varen arribar des de Bordeus amb el vaixell «Mexique», i van ésser acollits a Morelia. Després de la guerra va residir a la capital, com a treballadora social de la Secretaria de Governació de Mèxic.

Montserrat Todó Torras, nascuda a Barcelona el 1905. Infermera titulada. Va passar per Los Angeles, Mèxic i es va establir a Buenos Aires, amb el seu pare.

COMENTARIS

El còmput oficial final de diplomats sanitaris espanyols exiliats fou de 503. Nosaltres hem recollit només una petita part. Això posa de manifest la invisibilitat o subsidiarietat de les dones en les esferes públiques o professionals de la societat.

Hem recollit alguna dada personal i professional de 5 llevadores, 1 practicant i 25 infermeres.

La majoria, després de passar per França, van acabar refugiant-se a Mèxic; dues a Veneçuela i una a l'Argentina.

Algunes pogueren continuar exercint la professió en centres públics o privats de Mèxic. Altres desenvoluparen càrrecs importants i de responsabilitat, com en el cas de Veneçuela, on foren directores i professores de les recent creades escoles d'infermeria. Alguna arribà a llicenciar-se en Medicina.

En els seus àmbits respectius i en funció de les circumstàncies pròpies de cada país, contribuïren a millorar la docència i l'assistència sanitàries, així com a promoure l'educació sanitària de la població autòctona.

BIBLIOGRAFIA

- (1) Peyri Rocamora, A., "Els metges catalans exiliats", Club del Llibre Català, Mèxic, 1963.
- Miret Monsó, J. "L'exili dels metges catalans després de la guerra civil", Barcelona, Gimbernat, 1993, XX, 213-260.
- (2) Sabaté Casellas, F. i Pérez Abadía, C., "Contribución al conocimiento del exilio médico femenino de 1939 desde Catalunya a América", 41º Congreso Internacional de Historia de la Medicina, México, 2008. (En premsa).
- (3) Guerra, F., "La Medicina en el exilio republicano", Universidad de Alcalá, 2003. p. 617.
- (4) Guerra, F., op. cit. (3): 618.
- (5) Riera Llorca, V., "Els exiliats catalans a Mèxic", Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1994, p.272.
- (6) Guerra, F., op. cit. (3): 623.
- (7) Guerra, F., op. cit. (3): 627.
- (8) Riera Llorca, V., op. cit. (5) i Miret Monso, J., op. cit. (1).
- (9) Guerra, F., op. cit. (3): 631.
- (10) Guerra, F., op. cit. (3): 631.
- (11) Guerra, F., op. cit. (3): 632.
- (12) Guerra, F., op. cit. (3): 632.
- (13) Guerra, F., op. cit. (3): 633.
- (14) Guerra, F., op. cit. (3): 633.
- (15) Guerra, F., op. cit. (3): 633.
- (16) Guerra, F., op. cit. (3): 634.
- (17) Guerra, F., op. cit. (3): 634.
- (18) Guerra, F., op. cit. (3): 634.
- (19) Guerra, F., op. cit. (3): 634.
- (20) Guerra, F., op. cit. (3): 634.
- (21) Guerra, F., op. cit. (3): 635.
- (22) Guerra, F., op. cit. (3): 635.
- (23) Guerra, F., op. cit. (3): 636.
- (24) Guerra, F., op. cit. (3): 636.
- (25) Guerra, F., op. cit. (3): 637.
- (26) Guerra, F., op. cit. (3): 637.
- (27) Guerra, F., op. cit. (3): 637.

Contribució al coneixement de l'exili sanitari femení de 1939, des dels Països Catalans a Amèrica

(28) Guerra, F., op. cit. (3): 638.

(29) Gascón Pérez, E. i Bernabeu Mestre, J., "La enfermería de salud pública que no pudo ser. La contribución de las exiliadas españolas al desarrollo de la enfermería venezolana (1936-1964)". Dins: «L'exili cultural de 1939. Seixanta anys despres», Actes del I Congrés Internacional, València 1999. Universitat de València. València, 2001. p. 435-442. Gascón, E., Galiana, M.ª E., Bernabeu, J. "La aportación de las enfermeras visitadoras sanitarias al desarrollo de la enfermería venezolana". Dins: Barona, J.L. (comp.) «Ciencia, salud pública y exilio (Espanya 1875-1939)», Seminari d'Estudis sobre la Ciència, València, 2003. p. 99-130.

(30) Gascón Pérez, E. i Bernabeu Mestre, J., op. cit. (30).

(31) Guerra, F., op cit. (3): 639.

(32) Guerra, F., op. cit. (3): 639.